

Lokale menigheter i lokale samfunn

Tidsskrift for praktisk teologi
Nordic Journal of Practical Theology
Årgang 38. Nr. 2/2021
[s. 4-20]
<https://doi.org/10.48626/tpt.v38i2.5447>

Trond Skard Dokka, professor emeritus, Det teologiske fakultet,
Universitetet i Oslo
t.s.dokka@teologi.uio.no

Abstract

Starting with the particularly strong attention which used to be given to the local community in our elementary school, and with Norway's reputation as a country with a selfconfident periphery, the first part of this article aims at reaching a viable understanding of what a local community is, of the applicability of this general theory to the local church, and of the interaction between church and community. The theoretical framework is an adaptation of Norbert Elias' figuration sociology as developed by historian Knut Kjeldstadli, and the analysis is guided by Robert Putnam's theory on the formation and deterioration of social capital. The second and final part of the article turns to the reports provided by *Prosjekt kirkelig organisering*, and offers a critical reading of their overly institution-oriented understanding of the local church as well as of the local community.

Nøkkelord: Kirkelig organisering. Kirkesyn. Lokalsamfunn. Figurasjonssosiologi. Sosial kapital. Menighetenes økonomi.

«Den lokale kirke» er et veletablert tema i nyere norske diskusjoner om kirkeordnings-spørsmål, ofte med «lokalsamfunnet» som tvillingtema. Slik er det også i *Prosjekt kirkelig organisering*. «Lokalsamfunnet» og «den lokale kirke» er blant de aller hyppigst brukte uttrykkene i hovedutvalgets sluttrapport, *Samhandling i en selvstendig folkekirke – ny kirkelig organisering*.

«Lokalsamfunn» kan imidlertid referere til ganske forskjellige størrelser, og implisitt eller eksplisitt være forstått på varierende måte: Hvor stort er det lokale? Hva konstituerer et lokalt samfunn?

I tidligere utredninger om kirkelig organisering må en generelt si at lokalsamfunnet og problematikken omkring det var svakt tematisert. I mange tilfeller var det helt

fraværende, eller bare marginalt behandlet. Der lokalsamfunnet faktisk fikk oppmerksomhet, ble allikevel ikke forståelsen av det drøftet. «Lokalsamfunnet» framsto i stedet som en ikke-problematisert funksjon av det som var den enkelte utredningas sentrale tema eller anliggende: I *Reform av Den norske kirke* (1969) er lokalsamfunnet primært en misjonsmark lokalmenigheten står overfor, i *Den lokale kirkes ordning* (1989) er det i stedet kommuneinstitusjonen, mens i *Forankring og forandring* (2000) er lokalsamfunnet en verdifull sosiokulturell omgivelse som menigheten er integrert i.

Hvilken tegning av lokalsamfunnet som er sakssvarende, må naturligvis testes empirisk, men det avhenger også av hva som er formålet med beskrivelsen, og, når relasjonen til lokalmenigheten er tema, også av det underliggende kirkesynet.

Denne artikkelens overordnede problemstilling er å klarlegge hvordan hovedformålet for *Prosjekt kirkelig organisering* har virket inn på rapportenes forståelse av lokalsamfunnet og den lokale kirke, og av sammenhengen mellom dem.

Min interesse for forholdet mellom lokalsamfunn og lokal kirke er preget av mange års erfaring som leder for et menighetsråd i Oslo bispedømme. I forbindelse med visitas, stillingsutlysninger og planarbeid, blant annet innen trosopplæring, har vi i menighetsrådet gjentatte ganger skullet presentere lokalsamfunnet vårt. Skal slikt gjøres godt, krever det gjennomtenkning av hvilke aspekt ved det lokale som er viktige, relativt til vårt vesen og vår oppgave som menighet, til våre egne prioriteringer og til de forskjellige typene ressurser vi rår over. Som menighetsrådsleder har jeg lenge vært opptatt av hvilken generell forståelse av lokalsamfunn det er som er mest tjenlig for å få grep om vårt eget konkrete lokalsamfunn og om alt mellomværende mellom dette og menigheten.

Ståstedet i konkret menighetsarbeid har motivert for artikkelens første del. Den starter som en historisk orientert framstilling av fenomenet lokalsamfunn i norsk kontekst, og tilspisses i fortsettelsen til en lokalsamfunnsteori som vektlegger opplevd tilhørighet, og som er anvendelig på så vel lokalmenighet og lokalsamfunn som på det komplekse bytteforholdet mellom dem. Denne grunnplansbaserte framstillinga av historie, teori og nåtidssituasjon tjener som kontrast og gir analytisk perspektiv til artikkelens andre del, en kritisk lesning av *Prosjekt kirkelig organisering* med fokus på dets behandling av det lokale nivå i samfunn og i kirke.

1. Et land med selvsikker periferi – men perifere menigheter?

Leder ved Norsk lokalhistorisk institutt, Dag Hundstad, har hevdet at Norge ikke bare har et spredt bosettingsmønster, men også lange tradisjoner for en «selvsikker periferi» (Slottemo, 2020). Uaktet mulige motforestillinger mot begrepet «periferi», utsagnet bygger på observasjoner som mange deler. Folk identifiserer seg med hjemstedet sitt, dyrker dets egenart, dialekt og bunad, og dersom de ser lokalsamfunnet som truet, kvier de seg ikke for å forsvare det ved å delta i enda et distriktsopprør.

Det gamle skolefaget «heimstadiære», etablert i 1922 og revidert i 1939, kaster et fascinerende lys over temaet «lokalsamfunn på norsk».

Heimstadiære hadde røtter tilbake til den nasjonsbygging som preget norsk skole på 1800-tallet, og bidro til å understøtte den nasjonale identiteten med en lokal.

Lokale menigheter i lokale samfunn

Faget samlet stoff fra en rekke fagområder, men alt inngikk i et gjennomtenkt pedagogisk opplegg. Dette hvilte på to hovedpremiss, premiss som kan minne om opptattheten av «sted» og «skala» i moderne samfunnsgeografi (Jordhus-Lier & Stokke, 2017, s. 49-54). Det ene premisset er at læring er stedlig. Det andre er at barns læringsutvikling skjer som gradvise utvidelser eller oppskaleringer av læringas geografiske og sosiale sted.

Arbeidsplanen plasserte småskalastedet «heimen» på 1. klassetrinn (KUD, 1939, s. 73–77). Under «heimen» tematiseres barnets egen kropp, foreldre og søsken, men også huset, rommene, møblene og redskapene. Skoleveien tas så opp, herunder det som måtte finnes av dyr og planter langs veien, men også befordringsmidler og trafikk, og det legges opp til at man skal modellere den lokale veien i papp og leire. Når veien til skolen er etablert, kan hjemmet sammenholdes med det som preger skolen, både materielt og sosialt. I 2. klasse utvides læringsstedet til heimstaden og dens nære omgivelser, med stoffvalg i samsvar med heimstadens karakter. I 3. klasse skaleres det ytterligere opp, da dreier det seg først om heimstadens innfelthet i landet, så i verden og til sist i universet, hele veien under inndragning av naturgitte, kulturskapte, sosiale og historiske forhold.

Grunnenheten i dette treårige opplegget var uten tvil heimstaden, derfor fagets navn. Heimstaden ble allikevel ikke skarpt avgrenset mot det mindre eller det større som den var relatert til. Til tross for at fagets bilde av heimstaden kan virke statisk, stilte det seg ikke i veien for også å hensynta forandring (Slagstad, 1998, s. 104f).

Fagets ubetingete gevinst lå i det stedlige perspektivet, i bredden av heimstadformende forhold, samt i organiseringa av disse forholdene i konsentriske og trinnvis ekspanderende sirkler. Fram til 1974, da faget forsvant, ble man i Norge rett og slett ikke «gagns menneske» uten å være innforlivet med sitt lokalsamfunn, teoretisk, praktisk og sosialt.

Reidun Høydal karakteriserte lærerne på begynnelsen av 1900-tallet som «periferiens nasjonsbyggjarar» (Høydal, 1995). Karakteristikken må generelt kunne gjøres gjeldende for skolen, og faget heimstadelære gjør den ikke mindre treffende. På iøynefallende måte harmonerer det med flere omlag samtidige fenomen, fra hjemstavnsdiktning, bygdemuseum, -bøker og -sanger, til dialektrokt og en flora av lokalaviser. Hvor viktig faget har vært som årsak til slikt, lar seg diskutere, men som representativt for lokal bevisstgjøring, gir det unik hjelp til å forstå fenomenet «selvsikker periferi».

Det er neppe tilfeldig at de omlag 50 år som har gått siden heimstadelæras bortfall, har vært en periode preget av sentralisering, ikke minst i form av akselererende skolenedleggelse (SSB, 2021). Mange opplever at dette setter den lokale identiteten på spill. Er lokalsamfunnene fortsatt sikre på seg selv, er flere av dem blitt desto mer usikre på om storsamfunnet fortsatt verdsetter heimstaden.

Faglig forståelse av lokalsamfunn

Selv om lokalsamfunn alltid har vært der, også før heimstadelæras tid, er den samfunnsvitenskapelige interessen for dem av relativt ny dato. Artikkelsamlinga *Det norske samfunnet* fra 1968 presenterte seg som «den første systematiske kartlegging av de viktigste sider ved vårt samfunn og av Norges befolkning – våre holdninger og vaner, sosiale, politiske og næringsøkonomiske forhold osv. - skrevet av våre fremste

samfunnsforskere». Men ingen artikler handlet om lokalsamfunn. En tendens til å neglisjere lokalsamfunn preget forøvrig også den samtidige religionssosiologien (se Repstad, 1977).

Lokalsamfunn synes langt på vei å ha vært en særinteresse for lokale tradisjonsbærere og ble overveiende studert utfra en historisk interesse.

Vår tids lokalhistoriske interesse har røtter tilbake til bygdebøker og byhistorier fra slutten av 1800-tallet. Antallet lokalhistoriske publikasjoner vokste sterkt gjennom 1900-tallet, og er nå tilnærmet nasjonalt heldekkende. Lokal interesse for hvordan det var hos oss før, synes å ha økt i takt med endringene i samfunnet. Denne tradisjonelle lokalhistorien hadde klare bånd til skolen og dens fokus på heimstaden, og framstillingene av heimstaden var lenge basert på en oppfatning av lokalsamfunnet som et stabilt system, territorielt avgrenset, konfliktfritt og kulturelt homogent. Tross sin nærhet til skolen fant denne historieskrivinga gjennomgående sted på god avstand fra akademia, og den hadde i regelen lav anseelse blant faghistorikere.

Mot slutten av 1900-tallet ble det lokalhistoriske arbeidet imidlertid i økende grad profesjonalisert, og de fleste som drev med det, var etterhvert utdannede historikere (Hundstad, 2018).

Profesjonaliseringa av lokalhistoriefaget innebar at lokalsamfunnet ble satt på faghistorikernes dagsorden. Her ble imidlertid den tradisjonelle forståelsen av lokalsamfunnet utsatt for kritikk (Slottemo, 2020). I de omfattende debattene om hvordan lokalsamfunn skulle defineres og forstås, var en rekke humanistiske og samfunnsvitenskapelige fag involvert. Generelt ble forestillinga om lokalsamfunnet som et stabilt, homogent system tolket som uttrykk for nostalgiske drømmer om «gamle dager», og vurdert som en form for fiksjonsdiktning.

I artikkelen «Finnes lokalsamfunn?» (2017) oppsummerer historikeren Knut Kjeldstadli de viktigste grunnene til at forestillinga om tidligere tiders stabile lokalsamfunn er avleggs. Han peker på at industrialisering, pengehusholdning og økt geografisk mobilitet medførte store endringer. Miljøet innen et avgrenset område ble mindre homogent, tidvis med subkulturer i sterk konflikt med hverandre, samhandling var ikke entydig lokal, næringsveier og bosettingsmønstre ble underlagt dynamiske forandringer, mange reiste, andre kom til.

Kjeldstadlis kritikk var tydelig påvirket av nyere diskusjoner om sted og stedsforståelse i samfunnsvitenskapene. Der ble «steder» tolket som åpne og i bevegelse, også i sin territorielt avgrensede dimensjon. Samtidig ble denne dimensjonen supplert med andre dimensjoner, så som sosial interaksjon og en meningsdimensjon det knyttet seg følelser til («sense of place»), eventuelt med flere dimensjoner i tillegg (Aure, Berg, Cruickshank & Dale, 2015, s. 14–18.).

Kjeldstadlis eget forslag til en måte å forstå (lokal-)samfunn på tar utgangspunkt i menneskers fundamentale relasjonalitet, det forhold at vi er de vi er, i kraft av de relasjoner vi står i. En konsekvens av dette synet er at et skarpt skille mellom individ og samfunn blir umulig. Hva det enn er, lokalsamfunnet kan ikke forstås som en fast størrelse som isolerte individ står overfor. Denne innsikta var forøvrig også et hovedpoeng for Kirke/stat-utvalget (Forankring og forandring, 2000). Vi er alltid

allerede involvert i et nett av identitetsformende relasjoner. «Relasjonen kan innebære samhandling, interaksjon, kommunikasjon, utvekslinger, transaksjoner og nettverk. Relasjonene er først og fremst sosiale og angår interesser, forpliktelser, forventninger og normer. Men det er også symbolske bånd, som angår mening, erindringer, framtidige forventninger og symboler» (Kjeldstadli, 2017).

Under henvisning til Norbert Elias opererer Kjeldstadli med «relasjonskjeder» preget av gjensidig avhengighet, Elias kalte dem *Interdependenzketten*. Interdependens er et motiv teologer vil være vel kjent med fra K. E. Løgstrups tenkning. I Elias' terminologi utgjør hver slik kjede en sosial «figurasjon». Familien er en figurasjon, arbeidsplassen en annen, kundekretsen til matbutikken en tredje, sportsklubben en fjerde, et nettsamfunn en femte osv. Alle individ er del av mange figurasjoner. De har forskjellig grunnlag, omfatter varierende antall individer, kan være mer eller mindre snevert stedsavgrenset, åpne for flere former for tilhørighet, de kan både understøtte og stå i konflikt med hverandre, de kan være selvberørende eller ledd i større nasjonale relasjonskjeder.

Jeg tolker Kjeldstadli slik at fenomenet «lokalsamfunn» best forstås som et aggregat av mange sosiale figurasjoner med rot i omlag samme område og med overlappende eller adderbare deltakergrupper. Tettheten av figurasjoner kan variere, Kjeldstadli snakker om «grader av samfunnsmessighet». Opplevelse av selv å tilhøre lokalsamfunnet må bero på delaktighet i et visst antall slike figurasjoner, og den enkeltes mer presise oppfatning av sitt lokalsamfunns geografiske og sosiale omfang, såvel som av dets karakter, avhenger av hvilke figurasjoner vedkommende på den ene eller andre måte er med i, eller i det minste anerkjenner som lokale. Folk med tilhørighet til forskjellige utvalg av figurasjoner vil følgelig ha ulike forestillinger om sitt felles lokalsamfunn. Derfor står det enkelte lokalsamfunn alltid til forhandling. Det konglomerat av figurasjoner som foreligger på stedet, er dertil i forandring, noen faller bort, andre kommer til, noen utvides, andre krymper. Derfor er selv omforente forestillinger om det enkelte lokalsamfunnet i stadig bevegelse.

Lokalsamfunnet slik det her er forstått, er perseptuelt. Det dreier seg om individers opplevde tilhørighet til et lokalt basert fellesskap med en egen identitet, gjerne med høy bevissthet om forskjellen fra tilsvarende fellesskap i omegnen eller storsamfunnet (Kjeldstadli, 1995, s. 69ff). Dette fellesskapet har materielle forutsetninger, blant annet stedet i materiell forstand, det har representasjoner og manifestasjoner, men er i seg selv usynlig – slik det gjerne sies at enhver organisasjon er (Askeland, 2012, s. 116f). De forhandlede, bevegelige og usynlige aspektene ved lokalsamfunnet reduserer imidlertid ikke dets realitetskarakter, den viser seg straks det føler seg truet, utenfra eller innenfra.

Selv om vår identitet er knyttet til det, har et tett lokalt samfunn ikke noe ubetinget positivt omdømme. Det trekker med seg forskjellige former for sosial kontroll, og er, ikke uten grunn, holdt ansvarlig for både Jante-loven og «bygdedyret».

Verdiene er på den annen side også ubestridelige. I amerikansk samfunnsforskning førte oppfatningen av menneskers fundamentale relasjonaltitet til studier av den rollen *communities* spiller for dannelsen av «sosial kapital». Robert Putnam, i boka *Bowling alone*, forsto sosial kapital som den type ressurs som gjør at folk i et *community* stiller opp for hverandre når det trengs. I hans terminologi var det en kombinasjon av

bonding og *bridging* som skapte og vedlikeholdt sosial kapital. Med dette siktet han til to former for relasjonsbygging som begge var nødvendige for at floraen av lokale fellesskap skulle styrke den sosiale kapitalen i lokalsamfunnet som helhet. Den ene, *bonding*, gjaldt internt innen den enkelte sosiale figurasjonen, den andre, *bridging*, mellom figurasjonene.

Lokalsamfunn og lokal tilhørighet i bevegelse

De typene forandring som Kjeldstadli var opptatt av, inntraff naturligvis ikke bare i gamle dager. Heimstaden forble ikke slik den var tegnet i 1939. Sildeinnsiget har fortsatt å flytte seg, gammelt jordbruksareal er lagt brakk, det er tilskoging og få dyr på beite, noen bedrifter er nedlagt, andre kommet til, bosettingsmønsteret har skiftet, den lokale kjøpmannen ble erstattet av en kjedebutikk som nå er lagt ned til fordel for et kjøpesenter fem mil unna, jernbanestasjoner og hele jernbanelinjer er nedlagt, en må forholde seg til innvandrere med fremmed språk og kultur, ungene som før gikk i Speider'n eller 4H, foretrekker nå dataspill, nye medier preger informasjonsflyten i mer global og urban retning osv. osv.

Slike endringer har utfordret folks oppfatning av hvor de hører hjemme, men de ligger også bak store omkalfatringer i offentlig inndeling og tjenesteyting. Kommuner er slått sammen i flere omganger, sist også noen av fylkene. Posten og politiet har mistet det meste av sin lokale karakter. Skoler er nedlagt, og i byer og tettsteder er skolekretsene ikke lenger faste. En beslektet sentralisering har skjedd for sjukehus og sjukehjem. Fritt valg blant de skoler og sjukehjem som fortsatt består, har bidratt til ytterligere å svekke slike institusjoners rolle i lokal relasjonsbygging.

Det er imidlertid ikke slik at materielle og institusjonelle endringer umiddelbart redefinerer folks lokale tilhørighet. Steder har «treghet». Kollektive minner bidrar til et betydelig kulturelt etterslep. Av mange grunner kan de lokalsamfunnsdefinerende impulsene fra en organisasjon, en virksomhet, et byfjell eller en grense vare lenge etter at virksomheten, fjellet eller grensa er borte.

Kommunegrenser og endringer av dem er interessante i denne sammenheng. Opprinnelig, i 1837, fulgte kommuneinndelinga den kirkelige. Her var det imidlertid to «lokale» muligheter å velge mellom, prestegjeldet og soknet. Mens kirkesoknet var konstituert av kirkelig aktivitet rundt et lokalt kirkebygg, var prestegjeldet definert utfra den embetsmessige betjeninga – ofte av flere sokn. Man valgte å bygge kommunen på prestegjeldet, og foretrakk dermed en ovenfralogikk bestemt av det statlige embetsverkets struktur. Dette valget ble snart møtt av en soknebasert nedenfralogikk med krav om at hvert sokn skulle bli egen kommune, og man fikk etterhvert de såkalte «soknekommunene». Selv om man aldri oppnådde at alle sokn ble kommuner, ble antallet kommuner ganske raskt fordoblet – før man fra 50-tallet av trinnsvis reduserte kommunetallet til litt under det opprinnelige (Hansen & Thorsnæs, 2019).

Men hvilken betydning har denne vaklinga mellom en mer og en mindre lokal kommuneinndeling hatt for lokalsamfunn og lokal tilhørighet? Sandsvær kommune (prestegjeld) ble i 1908 delt i Øvre og Ytre Sandsvær kommuner (som begge var sokn i prestegjeldet). Sammen med flere andre kommuner ble disse to slått sammen med

Lokale menigheter i lokale samfunn

Kongsberg i 1964. Bidro endringa i 1908 til en krymping av beboernes forestilling om sitt lokalsamfunn, og endringa i 1964 til en utvidelse? Tja, kanskje for nyinnflyttete, men neppe ellers. Kjente du deg som hjemmehørende i Skollenborg eller Hvitvingfoss før, så gjorde du det fortsatt etter. Det er jo heller ikke noe nytt at kommuner omfatter flere lokale sentra, det var den typiske situasjonen selv da vi hadde aller flest kommuner og kommuneinndelinga lå tettest opp til sokneinndelinga.

Interessant nok spilte kommuneenheten ingen rolle i arbeidsplanen for heimstadelæra og i dens forståelse av hva en heimstad er. For lokal identitet og for bestemmelsen av hvor omfattende heimstaden egentlig er, er andre områdegrensar viktigere enn kommunegrensene. Det viktigste eksemplet er skolekretsene. På 1960-tallet ble det foreslått å legge disse til grunn for en framtidig kirkelig sokneinndeling (Reform av Den norske kirke, 1969, s. 50ff). Dette er en tanke utviklinga har løpt fra, men skolekretsenes betydning reflekteres i hvor lenge de gamle kretsrensene preger folks bevissthet om sitt lokalmiljø. Mange steder blir dessuten dette etterslepet forsterket av at den nedlagte skolen blir omgjort til grendehus med utleie, bygdesamlinger og felles dugnader.

Endringer og etterslep gjør at en enkel registrering av foreliggende virksomheter, organisasjoner og grenser blir en usikker kilde til å områdebestemme det enkelte lokalsamfunn og til graden og arten av dets samfunnsmessighet. De beste indikasjonene på hvordan folk faktisk oppfatter sine lokale tilhørigheter, ligger antakelig i de organisasjonene eller nettverkene som har opptatthet av det lokale som hovedsak. De klassiske eksemplene på slike organisasjoner er velforeningene og lokalhistorielagene, de nye er floraen av lokalt definerte nettsamfunn.

Velforeningenes forståelse av det lokale hviler på bosted. «En velforening er en sammenslutning av og for beboere i et avgrenset geografisk område, for eksempel et boligfelt, et «sted» eller en grend, som har gått sammen for i fellesskap å skape et trivelig og trygt bo- og nærmiljø» (velnett.no). Vellene viser at folk vektlegger kvalitet i stedsnære forhold, og hvert enkelt vel gjenspeiler et opplevd lokalt fellesskap. Det eksisterende lappeteppet av velforeninger har vokst fram nedenfra, og avviker fra andre inndelinger, de være seg sivile eller kirkelige. Ca. 2300 velforeninger – av svært forskjellig størrelse – var i 2020 medlem i Vellenes fellesorganisasjon, drøyt 6 ganger så mange som antallet kommuner, dobbelt så mange som antall kirkesokn.

Landslaget for bygde- og byhistorie, nå Landslaget for lokalhistorie, ble opprettet i 1920, og tidsskriftet *Heimen* to år etter. I 1956 ble Norsk Lokalhistorisk Institutt (NLI) stiftet. Det er i dag mer enn 600 foreninger for lokal- og regional-historie med tilsammen over 80 000 individuelle medlemmer (Lokalhistoriewiki.no). Medlemskap bygger på interesse for det lokalsamfunn foreninga fokuserer. Denne interessen kan være vekket fordi en bor der, fordi en selv eller slekta kom derfra, eller ha helt andre grunner. De sosiale figurasjoner som ligger i det å være medlem, har derfor en annerledes stedstilknytning enn figurasjonene i det samfunn som historielagene studerer. Siden det er interesse snarere enn bosted som er grunnlag for medlemskap, er det ikke helt uvanlig å være medlem i flere lokalhistorielag.

Mange velforeninger og lokalhistorielag er på internett. Mye lokalt basert virksomhet på nettet er imidlertid fristilt fra slike organisasjoner. Vi har fått en uoverskuelig mengde grupper av typen «Vi som bor i ...», noen er også for dem som «har bodd i ...». Her deles bilder, minner og lokal informasjon. Gruppene varierer enormt når det gjelder antall medlemmer/følgere og størrelsen på de områdene de representerer. Noen er for dem som bor i ei gate eller et kvartal, og kan ha under 100 medlemmer, ei grenseside kan ha et par hundre, den kommunebaserte for Asker har 14 000. Det er ikke uvanlig å være med i flere grupper, f.eks. der en bor, der en bodde, der en har hytte, der slekta kom fra o.l. Hvor stor medlemmenes aktivitet i disse gruppene er, kan være så ymse, men uansett gir medlemskap uttrykk for lokalt definerte interesser og former for tilhørighet.

Selv om velforeninger, lokalhistorielag og nett-grupper bidrar til lokal nettverkbygging, er de neppe blant de viktigste figurasjonene i noe lokalsamfunn. Imidlertid er de viktige som lokalsamfunns-indikatorer. Vil man kartlegge lokale tilhørighetsmønstre, hvordan lokale fellesskap er avgrenset og overlapper, hvilke som er kombinerbare eller gjensidig utelukkende, fins det neppe bedre kilder enn disse.

Den lokale kirke som lokal figurasjon

Etter Den norske kirkes lære skapes troen ved ord og sakrament, hvilket forutsetter en prestatjeneste, og det skjer på mønstergyldig måte i gudstjenesten. En gudstjeneste *finner sted*, og den finner sted i en deltakende *forsamling*. Den er lokal og sosial. Samtidig inngår enhver lokal gudstjeneste i et større, i siste instans universelt, kirkelig fellesskap, noe som ordningsmessig kommer til uttrykk i en translokal tilsynstjeneste. Dette er essensen i den lokalmenighetens teologi som alle kirkelige ordningsutredninger er felles om. Og det er dette som er deres teologiske begrunnelse for prinsippet om at soknet, med en kirke der gudstjenestene foregår, er Den norske kirkes organisatoriske grunnenhet.

Det fins sprikende forståelser av det fellesskap som deltar i og formes av gudstjenesten. Blant annet rår det uenighet om forholdet mellom «åndelige», usynlige aspekt ved dette fellesskapet, og fellesskapet som en empirisk størrelse. At de som samles til gudstjeneste og kirkelige handlinger, utgjør en synlig forsamling, er imidlertid ikke diskutabelt, heller ikke at det vokser fram sosiale nettverk blant disse, grunnet i felles deltakelse i gudstjenester og andre kirkelige aktiviteter.

Teorien om sosiale figurasjoner er av allmenngyldig karakter og må også gjelde kristne nettverk, uansett om de er basert på gudstjenestelige handlinger, opplevelser av kirkebygg og kirkegård, eller på frivillig foreningsaktivitet og mer uorganisert sosial kontakt. Den lokale kirke, forstått som en sosial sammenheng folk kan kjenne former for, eller grader av, tilhørighet til, bør da tenkes som konstituert av et knippe ganske forskjellige, men likevel relaterte figurasjoner. Både hver for seg og som et slikt knippe inngår disse figurasjonene i lokalsamfunnet. På den ene side er de preget av stedets andre og «verdslige» figurasjoner. På den andre side er de med på å påvirke lokalsamfunnets sosiale omfang, dets grad av samfunnsmessighet og verdien til dets

Lokale menigheter i lokale samfunn

sosiale kapital. Dette dobbeltforholdet har imidlertid ikke vært til hinder for uenighet om hvordan kristne nettverk bør forholde seg til andre samlokaliserte nettverk.

Da Putnam analyserte oppbygginga av sosial kapital i USA på 1900-tallet, la han betydelig vekt på den rolle religiøse forsamlinger, kirker og synagoger, hadde spilt. Putnam var ikke veldig konkret i beskrivelsen av dette, men et fenomen som i høy grad understøtter hans syn, er den nye menighetstypen som oppsto tidlig i hundreåret, de såkalte *community churches*. Dette var økumeniske, interkonfesjonelle (skjønt protestantiske) menigheter med en uttalt forpliktelse på sitt lokalsamfunn, og på alle beboernes velferd, uavhengig av kirketilhørighet. Det var en urolig tid med stor mobilitet og mye rotløshet, men slike menigheter oppsto i tusenvis og bidro på sted etter sted til å skape *samfunn* av nokså tilfeldig sammensatte befolkninger.

Fra omlag 1970 av noterte Putnam at den sosiale kapitalen i USA var i forvitring. Aktiviteter som folk før hadde vært sammen om, ble i stigende grad utført aleine. Hans emblematiske eksempel var, som boktittelen viser, overgangen fra tidligere tiders bowlingselskaper, bowlingklubber, til og med bowlingligaer og bowlingmesterskap, til en situasjon der stadig flere bowlet aleine. Denne utviklinga mente han var representativ, og viste til et omfattende medlems- og aktivitetsfall i frivillige organisasjoner av nær sagt enhver type. I hans terminologi: Det hadde blitt færre lokale fellesskap med svakere intern *bonding* og svakere *bridging* til andre fellesskap – og dermed et mer usikkert og vaklende grunnlag for å stå opp for hverandre.

Et tilsvarende omslag fant sted i kirke- og menighetslivet. I siste halvdel av 60-åra merket de tradisjonelle konfesjonelle kirkene en betydelig tilbakegang. Medlemstallene sank, og mange menigheter ble nedlagt eller slått sammen med andre. Skepsis til «organized religion» har alltid eksistert i USA, nå ble den forsterket av sterke anti-establishmentholdninger. Det oppsto både en privatreligiøs trend og en oppbygging av uformelle undergrunnskirker (Boyd, 1968). TV-evangelister og karismatiske gründere møtte på den annen side nedgangen med nye vekkelse og nye menighetsformer. Det ble etablert en serie megamenigheter. Til forskjell fra de gamle *community churches* hadde ikke disse bånd til noe bestemt lokalsamfunn. Folk kom herfra og derfra – eller nøt et immaterielt fellesskap i egen TV-stue. De var «kosmopolitter», for å bruke Merton og Roofs uttrykk (Lundby, 1986, s.81ff), og sto for en utpreget ikke-lokal form for religiøsitet. Når de anvendte ordet *community*, siktet de til det menighetsinterne fellesskapet, der kunne «bondingen» være sterk, mens «bridgingen» utad var desto mer fraværende. Dermed fikk de sekteriske trekk, virket polariserende, og ble ingen motvekt til den omseggrípene uttynninga av den sosiale kapitalen i amerikanske lokalsamfunn.

Når det gjelder kirkelig nærvær i lokalsamfunnet, må en på hjemlig hold si at kirke og kristendom var svært svakt representert i heimstadelære, planen nøyde seg med å nevne «julestell i heimen» for 1.klasse og kirkebygg for 3. klasse. I historiefaget (fra 4.klasse av) var det litt flere referanser til kirkelige forhold, først og fremst til kristningsverket, men også der framstår kirke og kristendom som ganske marginale størrelser. I noen grad kan dette henge sammen med at man jo samtidig hadde et ganske sterkt kristendomsfag. Planen for kristendomsfaget var imidlertid dominert av (formentlig)

tidløse og universelle aspekt ved kristendommen (bibel- og katekismestoff), og hverken fagets framstilling av kirkehistorien eller det ørlille snevet som fantes av kirkekunnskap, hadde kontakt med det lokale. Summen er ganske klart at i Normalplanen av 1939 framsto kirke og kristendom som noe for seg selv, ikke minst på det lokale nivå.

Å skyve kirka ut i periferien på denne måten er et soleklart eksempel på tilslørende ideologi. En ting er at den kirkelige betydninga for selve konstitusjonen av lokalsamfunnet, med flere av dets sentrale virksomheter innen skole, helse- og sosialomsorg, ikke tematiseres. Oversett er også den lokale oppslutninga om gudstjenester og kirkelige handlinger, at «alle» ble døpt, konfirmert og viet, var til gudstjeneste på julaften og 17. mai, og hadde en sikker endestasjon på den lokale kirkegården. Når det spesielt gjelder barn og unge, var Normalplanens 30 år lange virkeperiode en blomstringstid for søndagsskolen, for den kristelige skolelagsbevegelsen, og for speiding, kristelige ungdomsklubber og ynglingeforeninger. Mindre rikt var ikke foreningslivet for voksne, med lokalavdelinger for misjon, indremisjon, Israelsmisjon, samemisjon, sjømannsmisjon, Blå Kors og Hvite bånd, og det var kirkeringer og diakoniforeninger over en lav sko. Alt dette har selvfølgelig bidratt til en omfattende kirkelig-lokal nettverksbygging på heimstaden. Den lokale kirke var i virkeligheten sentral i ethvert lokalsamfunn.

Den ideologiske spaltinga mellom heimstad og kirke som preger Normalplanen, har mange årsaker. En av dem kan ha ligget i de kristelige nettverkene og deres ideologi. Flere av disse opererte med skarpe grenser mellom dem innenfor og dem utenfor. Bedehuset og samfunnshuset på samme sted representerte hver sin verden. For vekkelseskristne var det et poeng å synliggjøre dette skillet, og å redusere kontakten med de verdslige mest mulig. Hvordan slike holdninger og slik praksis kom til å prege lokalsamfunnet som helhet, har variert sterkt, og er studert av flere (*Lundby 1986, Hegstad 1996, Aagedal 2003*). I noen tilfeller har det skapt ganske ødeleggende konflikter, mest ødeleggende kanskje i relasjonen mellom bedehuset og mer folkekirkelige kristne. Når det gjelder den virkning vekkelseskristendommen hadde for lokalsamfunnet som helhet, tør det i alminnelighet være mest fruktbart å anta at effekten av den skarpe grensedragninga mot verden snarere påvirket den indre dynamikken i lokalsamfunnet enn medførte en sprengning av det. Det fins mange vitnesbyrd om gjensidige avhengighetsforhold mellom motpolene bedehus og samfunnshus i samme lokalsamfunn.

Ser man på dagens samfunn i stort, har Normalplanens tegning av kirke og kristendom som bare marginalt delaktig i allmennkulturen, blitt en god del sannere enn den var. Håndteringa av covid-19-pandemien har vist oss hvor fjernt kirke og gudstjeneste nå står i myndighetenes og mediernes bevissthet, og en kan frykte at dette er et forvarsel om utviklinga framover. Den norske kirke har beholdt ulempene, men tapt de fleste av fordelene ved å tilhøre det store nasjonale «vi». I stedet er kirka på full fart mot en «de»-posisjon, men uten helt å ha nådd den eller opplevd den type oppmerksomhet som et eksotisk «de» fra tid til annen kan få. De steder der denne utviklinga synes å ha kommet kortest, er i lokalsamfunnene. Det er i seg selv mer enn god nok grunn til et forsterket fokus på alle aspekt ved mellomværendet mellom lokalsamfunn og lokal kirke.

Ett slikt aspekt gjelder hensiktsmessig kirkelig inndeling og organisering på lokalt nivå. Anførelse over gir ingen entydig oppskrift på hvordan disse spørsmålene bør løses, til det er lokalsamfunnet en for kompleks, foranderlig og omstridt størrelse. I tillegg er det en rekke faktorer som her er svakt belyst, som det også må tas hensyn til. Imidlertid ligger det noen føringer i tanken om den lokale kirke som et knippe sosiale figurasjoner relatert til og innfiltret i en rekke andre samlokaliserte figurasjoner. Den leder blikket mot de kirkelige steder og virksomheter som er grunnleggende. Hva er det som skaper lokalkirkelige figurasjoner, og hvor skapes de? Hvordan kan de best samvirke med lokalsamfunnets andre figurasjoner? Hvilken kirkelig inndeling, organisering og virksomhetsprofilering tjener så vel lokalmiljøets som lokalmenighetens sosiale kapital? Gitt framstillinga over, må dette være de grunnleggende spørsmålene for lokal kirkelig organisering.

2. «Prosjekt kirkelig organisering»

Som nevnt står forholdet mellom lokalsamfunnet og den lokale kirke sentralt i rapportene fra Prosjekt kirkelig organisering. Formålet «å styrke soknet» framheves i de kirkemøtevedtak som ledet fram til utredningsprosjektet, det er gjentatt i rapportene, og om mulig flagget enda sterkere i de etterfølgende presentasjonene av det ferdige utredningsarbeidet. Dette til tross, i prosjektets rapporter er det så godt som ingen spor av de sider ved lokalsamfunn og lokal kirke som er omtalt over.

Når perspektivet på lokalsamfunn og lokalkirke er så annerledes, må årsaken være å finne i bakgrunnen for prosjektet og i de føringene utrederne fikk å forholde seg til.

De viktigste beveggrunnene var av teknisk/administrativ karakter, først og fremst vedrørende arbeidsgiverlinjer, men også kirkeøkonomiske anliggender var viktige. Og den mest avgjørende føringa for utredningsarbeidet var at et allerede grovtegnat forslag til omorganisering skulle legges til grunn.

Essensen i dette forslaget var å løfte fellesrådsfunksjonene fra kommunenivået til prostnivået, for, på den ene eller andre måten, å plassere alt kirkelig arbeidsgiveransvar der. De berørte nivåene, kommune og prosti, samt deres tilhørende organer, omtales i sluttrapporten som «rent administrative». Det er de, sies det, til forskjell fra det nasjonale nivå, bispedømmet og soknet, som alle er organisert på måter som gjenspeiler sentrale trekk i kirkeforståelsen (4.1.1).

Prosjektet skulle med andre ord løse teknisk/administrative utfordringer ved å endre plassering og innretning på et rent administrativt organ, og er gjennomført med perspektiv og metodikk deretter. I delrapport 4 får man inntrykk av at utrederne allikevel har stått overfor flere valgmuligheter. I forbindelse med en gjennomgang av interkommunale regioner gjengis NIBR's oppsett over tre måter å konstituere slike regioner på, som enten funksjonelle, homogene eller perseptuelle enheter. Den definisjonen av det perseptuelle perspektivet som delrapporten gjengir, ligger nær Kjeldstadlis forståelse av lokalsamfunnet, i begge fall dreier det seg om en opplevd sosial enhet – om enn med underlag i materielle og kulturelle forhold. Uten å anføre noen begrunnelse valgte arbeidsgruppa å se bort fra dette perseptuelle perspektivet. I stedet satset man ensidig på funksjonelle bo- og arbeidsmarkedsområder, såkalte

AB-regioner (Delrapport 4, 2.3.4 og 5). Betydninga av dette valget viser seg ved at både delrapporten og sluttrapporten ender med å tilrå en tilpasning av den nåværende prosti-inndelinga til de AB-regioner som Trafikkøkonomisk institutt har beregnet seg fram til (Delrapport 4, 6 og Sluttrapport 3.3 og 12.2.1).

Den teknokratiske preferansen for *hard facts* er imidlertid ikke enerådende i rapportene. Sluttrapporten presenterer seg også som en ambisiøs generalgjennomgang av hele kirkeorganisasjonen, og den inneholder både en teologisk redegjørelse for kirkesynet (3.2) og historiske skisser av utviklinga innen både kirke og sivilsamfunn (3.1 og 3.4). Det resulterende spenningsforholdet mellom teknokratisk smalhet og teologisk/historisk bredde gjør at man uvegerlig spør etter rollefordeling og rangordning mellom de to tilnæringsmåtene.

Når det gjelder selve prostifellesrådet, synes det klart at teknokratiske hensiktsmessighetsargumenter har vært i førersetet. Det er ikke framført noe teologisk argument for å gi prostiområdet en slik nøkkelposisjonen i kirkeorganisasjonen. Prostienheten har dertil en spinkel historisk presedens, og når det gjelder sosiale figurasjoner, viser fraværet av uttrykk som «prostisamfunn» og «regionsamfunn», at det neppe er andre enn prostiansatte som vil oppleve sosial tilhørighet til et prosti, med eller uten AB-tilpasning.

I prosjektets rapporter spiller imidlertid de breiere synsmåtene, først og fremst av teologisk karakter, en rolle i arbeidet med å kvalitetssikre, finpusse og konkretisere prostifellesrådet. Teologiske resonnementer ligger eksempelvis bak de forskjellige modellene for prostifellesrådets arbeidsgiveransvar. Teologi spiller også inn i arbeidet med å gjennomgå resten av kirkeorganisasjonen med prostifellesrådet som premiss. Her er man opptatt av de konsekvensene det nye prostifellesrådet får/kan få/bør få for organiseringa på høyere og på lavere nivå. Dette gjør det aktuelt å vurdere hvorvidt teologiske hensyn setter skranker for hvilke konsekvenser som faktisk bør trekkes. For selve organiseringsspørsmålene har teologien med andre ord ingen stor rolle, og den oppgave den har, er kritisk, snarere enn konstruktivt bidragsytende.

Den lokale kirke som menighet, sokn og fellesråd

En konsekvens av utredningas bakgrunn og metodevalg er en tung preferanse for det institusjonelle, dvs. for territoriell utstrekning, formelle organ og regelverk. Hva lokalsamfunnet angår, er dette i utredningene så godt som alltid forstått som identisk med kommunen, noen ganger er det større, som når en AB-region omtales som lokal, men aldri mindre. At det fins lokalmiljø som den lokale kirke er kalt til å tjene og bygge fellesskap i, sammen med andre aktører, er nevnt i kirkesynskapet (3.2.1), men spiller ingen rolle i organiseringsdrøftinga. Der har den lokale kirke ikke noe lokalsamfunn av annen art og utstrekning å forholde seg til enn kommunen (nå) eller en region bestående av flere kommuner (siden).

Hvordan slår så dette institusjonsfokuset inn i prosjektets framstilling og forståelse av den lokale kirke?

I sluttrapportens redegjørelse for kirkesynet omtales den lokale kirke både som «menighet» og som «sokn». Selv om det ikke distingveres skarpt, foretrekkes «sokn»

Lokale menigheter i lokale samfunn

når territoriell avgrensning er viktig, likedan når formelle organ er tema. Den høyeste bruksfrekvensen for «menighet» opptrer på den annen side der lokalt gudstjenesteliv og diakonal tjeneste står i fokus. Rapporten gjentar med tilslutning den velkjente maksimen: «Soknet er den geografiske rammen for den lokale menigheten, og omtales gjerne som kirkenes grunnhet» (4.1.1).

Også i denne utredninga hviler soknets status som *organisatorisk* grunnleggende på menighetens status som *teologisk* grunnleggende. Da er det underlig at den lokale menigheten, forstått som en symbiose av teologi og sosiale figurasjoner basert på gudstjenester, kirkelige handlinger, diakoni og frivillige aktiviteter, forsvinner fra synsfeltet straks den har tjent som begrunnelse for soknet som institusjonell ramme. Det innebærer generelt at det menighetsmessige aspekt ved soknet blir svakt belyst, herunder alt som har med sosiale figurasjoner å gjøre. Dermed fører det også til at alle de menighetene som ikke er institusjonalisert som egne sokn, går fullstendig upåaktet hen.

En indirekte indikasjon på hvor utbredt denne menighetstypen er, ligger i at antall kirkebygninger under Den norske kirke langt overgår antall sokn. Noen av disse kirkene er ikke lenger i bruk annet enn sporadisk, og har ingen tilhørende menighet. På den annen side feires det regelmessige gudstjenester i lokaler som ikke er kirkebygninger. Hvor mange menigheter det er som ikke også er selvstendige sokn, beror på hvilken gudstjenestefrekvens og hvilket aktivitetsnivå en mener skal til for å være menighet, men noen hundre er det, kanskje så mye som 500. Når det snakkes prinsipielt, er de altså teologisk grunnleggende, de er utvilsomt lokale sosiale nettverk, og de bidrar til å bygge de lokalsamfunn de befinner seg i. I vår ennå gjeldende kirkeordning har de like fullt vært uten egne lovfestede organ, ikke en gang som en frivillig ordning a la bestemmelsen om frivillige prostiråd, de er ikke sikret representasjon i sitt storsokns menighetsråd, ja, fordi de ikke også er egne sokn, er de ikke engang nevnt i kirkeordninga.

Her ligger det utfordringer som en reell generalgjennomgang av Den norske kirkes organisering selvfølgelig burde ha adressert. *Prosjekt kirkelig organisering*, med dets institusjonelle fokus, overser dem fullstendig.

I prosjektet er det altså soknet, ikke den menighet soknet er ramme omkring, som får oppmerksomhet når forholdet mellom den lokale kirke og lokalsamfunnet drøftes. Dette forholdet sees konsekvent som et forhold mellom institusjoner. At sokneinstitusjonen både har og foreslås å ha to organ, menighetsråd og fellelsråd, gir imidlertid «den lokale kirke» også en annen og større referansemulighet enn soknet. I sluttrapporten er det således en merkbar glidning oppover, fra å la «den lokale kirke» referere til soknet til stadig oftere å la «den lokale kirke» være ensbetydende med kirka i fellelsrådsområdet.

Summen er at det i prosjektets utredningslogikk er fellelsrådet, ikke soknet, som er den grunnleggende organisatoriske enheten, den enhet som andre enheter, på høyere eller lavere nivå, skal tilpasses – om en ser behov for det. Man konkluderer riktignok med at overgangen til prostifellelsråd ikke vil medføre behov for særlige endringer på soknenivået, menighetsrådet skal kunne organiseres og velges som før og ha samme

relasjon til prostifellesrådet som det har hatt til fellesrådet (5.4.1). Dette er allikevel ikke noe motargument mot diagnosen om at utredningslogisk er det fellesrådet, ikke soknet, som har status som organisatorisk grunnleggende.

Når det gjelder oppgavene for soknets to organer, kunne en ha tenkt seg en modell med ansvars- og arbeidsfordeling, f.eks. basert på utredningas egen markering av forskjellen mellom det administrative fellesrådsnivået og et soknenivå oppbåret av teologiske anliggender. Imidlertid viser det seg at prostifellesrådet har endret karakter underveis. Det skal ha samme «åndelige» formålsparagraf som menighetsrådet (5.2.1), og det framstår ikke lenger som reint administrativt, noe som også helt eksplisitt slås fast i Kirkerådets informasjonsfilm om prosjektet. Dermed ligger det nær å tenke at prostifellesrådets utredningsmessige overtak faktisk reflekterer et ordningsmessig hierarki mellom organene, ikke bare økonomisk og i arbeidsgiverfunksjonen, men også hva kirkeorganisasjonens primære formål angår. Det mangler lite på at det lokale soknets menighetsråd framstår som bestyrelse for en av prostifellesrådets utkantfilialer.

Den prosedurale, om ikke også substansielle, hierarkiseringa forklarer hvorfor sluttrapportens perspektiv på soknet blir et utpreget ovenfraperspektiv, vel også hvorfor dens beskrivelse av den lokale kirke på viktige punkt stanser ved fellesrådet som institusjon og aldri når fram til soknet og det som måtte være inni det av menighetsliv og sosialitet, eller til menighetens innvevdhet i lokalsamfunnet forøvrig.

Lokal finansiering og sosial kapital

Et av de områdene der utredningenes framstilling av den lokale kirke overser soknet, gjelder økonomi og økonomirelaterte spørsmål, tema som tas grundigst opp i delrapporten fra arbeidsgruppe 4 og i den vedlagte konsekvensanalysen fra PWC.

Økonomien fortjener oppmerksomhet i sin egen rett, men et mer grunnplansnært blick på soknets økonomi leder også til en annen forståelse av den lokale kirke og dens forhold til lokalsamfunnet enn den vi finner i *Prosjekt kirkelig organisering*.

Arbeidsgruppe 4 presenterer de offentlige bevilgningene til Den norske kirke som en kakegraf, mens en søylegraf illustrerer hvordan fellesrådene finansieres. I tillegg til tilskudd fra stat og kommune kommer her en søyle for andre inntekter, vesentlig knyttet til kirkegårdsdrift, og til sist en bagatellmessig søyle for gaver og ofringer, - som om fellesrådene mottok ofringer (Delrapport 4, 2.1.1.3). Ut over det som i grafer og tekst sies om fellesrådets økonomi, sies det ingenting om den lokale kirkeøkonomien, og man får derfor inntrykk av at med dette er også soknets økonomi presentert.

Generelt kan soknets økonomi framstilles under mange synsvinkler som hver for seg er sanne og relevante. Når fokus er den lokale kirke, må en av de mest interessante synsvinklene bestå i å undersøke de midlene et menighetsråd har til rådighet når det skal prioritere oppgaver i soknet. Inntekter fra kirkegårdsdrift er da irrelevante, og midlene fra stat og kommune er i det alt vesentlige bundet til stillinger og andre faste utgifter. Bare en liten rest overføres fra fellesrådet og stilles til menighetsrådets frie disposisjon. Det sies ikke ofte, men alle vet det: Det er ikke mulig å drive en menighet for denne resten. Det som i virkeligheten gir menighetsrådet økonomisk handlingsrom, er de egengenererte inntektene, så som ofringer og givertjenester. Disse så ubetydelige

Lokale menigheter i lokale samfunn

ut i delrapportens fellesrådsgraf. På soknenivå er de imidlertid avgjørende, og det fins knapt noe sokn i Den norske kirke der summen av slike midler ikke er høyere enn summen av frie midler fra stat og kommune. I mitt sokn er summen av ofringer og givertjeneste fire ganger så stor som den frie delen av offentlige tilskudd, og jeg antar dette er typisk for soknene i Oslo kirkelige fellesråd.

Et fullstendig bilde av den lokale økonomien i soknene må forøvrig også inkludere eiendommer og fonds, samt inntektene fra disse og fra selvstendige stiftelser. Det er en gåte at det ikke for lenge siden er opparbeidet en oversikt over denne delen av kirkeøkonomien. Vi vet den er ekstremt ujevnt fordelt på soknene, men ut over dette er vi prisgitt usikre estimater. Siden slike har en forkjærlighet for runde tall, forutsetter jeg at soknene i Den norske kirke årlig tilgodesees med avkastninga av en samlet kapital på 10 milliarder kroner, noe i form av egne aktiva, noe plassert i stiftelser, mindre enn dette ville overraske. Med en gjennomsnittlig avkastning på 3% skulle det innebære en inntekt på 300 millioner i året, eller, dersom midlene hadde vært jevnt fordelt, ca. en kvart million til hvert sokn.

Dette ville ikke på noen måte redde kirkeøkonomien, men det er heller ingen bagatell. I hvert fall er det klart mer enn det en stor Oslomenighet mottar av frie midler fra fellesrådet, men hverken eiendommene, stiftelsene eller inntektene fra dem er drøftet i prosjektets utredninger.

Det er heller ikke de stillingene som de egengenererte midlene finansierer. Noen av disse er fulle, andre deltid. De har menighetsrådet, ikke fellesrådet, som mer eller mindre kompetent arbeidsgiver. I følge SSB dreide det seg i 2020 om 177 stillinger, men mye tyder på at dette er for lavt. Siden organiseringsprosjektets motor var etablering av en enhetlig arbeidsgiverlinje, er det påfallende at de utfordringer som følger av disse stillingene, ikke drøftes, til tross for at eksistensen av dem som snarest er nevnt. Utredningenes neglisjering av denne tredje arbeidsgiverlinja, medfører at vi heller ikke med den foreslåtte nyordninga vil ha *en* arbeidsgiverlinje i kirka, og eksemplifiserer igjen hvordan prosjektets forståelse av den lokale kirke skygger for soknet.

De egengenererte inntektene i soknet kan ved første øyekast se svært forskjellige ut, men i bunn og grunn dreier alle seg om gaver og arv, noe gitt sist søndag, noe for lenge siden, og så investert i sykehjem og barnehager eller plassert i stiftelser, for siden å ha gjennomgått en til dels voldsom verdistigning.

Mens menighetskjernen dominerer blant de faste givne, er bildet mer sammensatt for ofringer og gaver av typen menighetsbladkontingent. Testamentariske gaver kommer herfra og derfra, og en innsamling for å reparere det kirkespiret som fellesrådet ikke hadde råd til, kan forvente gaver fra «alle», slik det var den gangen da formålet var å bygge menighetens gamlehjem. Med litt ujevn giverglede i forskjellige grupperinger stammer de egengenererte inntektene kort og godt fra lokalsamfunnet som helhet. De forstås best som manifestasjoner av en sosial kapital som den lokale menigheten har bidratt til å skape. Soknet *qua* formell institusjon har begrenset betydning for dette, menigheter som ikke er sokn, har jo også ofringer og blir tilgodesett med testamentariske gaver. Soknets menighetsråd kan videre ha vært en god eller dårlig

forvalter, men den avgjørende forutsetninga for de egengenererte inntektene ligger i kvaliteten på menighetens nærvær i lokalsamfunnets samlede vev av figurasjoner.

Flere steder i utredningene kommer en økonomisk bekymring til uttrykk. Dels er bevilgningene allerede for små, dels fryktes det at de vil krympe ytterligere. En særlig bekymring knytter seg til nivået på kommunebevilgningene hvis fellestrådet erstattes av et prostifellesråd, det er jo, av erfaring, ikke slik at lovfesting av hva kommunene skal finansiere, garanterer nivået. I PWC's konsekvensanalyse vurderes den foreslåtte endringa å ha en negativ effekt på kommunebevilgningene. Den er imidlertid ikke tallfestet og kan derfor ikke måles mot den besparelsen man venter når omstillingskostnadene en gang er falt bort.

I sum er det slående hvor defensivt utredningene forholder seg til kirkas finansiering. Strategien er besparelse gjennom strukturrasjonalisering. Men hvis vi kan vente en jevn nedgang i offentlige bevilgninger, må spørsmålet om nye inntekter være presserende. Å utarbeide offensive strategier for å bedre kirkeøkonomien ligger utenfor prosjektets mandat. Man kunne imidlertid ha drøftet hvordan de forskjellige organene i kirka burde rigges for å forberede en situasjon med nye inntekter og sikre en god og solidarisk forvaltning av dem. Men først og fremst burde *Prosjekt kirkelig organisering* ha vist en helt annen interesse for det sted i kirka der det allerede genereres andre inntekter enn de offentlige tilskuddene – samtidig som det skapes støtte i lokalsamfunnet for kommunale bevilgninger.

Ut fra prosjektets tegning av prostifellesrådet som det «nav» alt annet i kirkeorganisasjonen skal dreie seg om, kan dette lokale kirkelige grunnplanet kanskje virke perifert. Men det er med dette som med sykkelhjulet, det er i periferien den verdifulle bakkekontakten ligger.

3. Sammenfattende konklusjon

Med unntak for prinsipielle og historiske avsnitt spiller *menigheten* ingen rolle i rapportene fra *Prosjekt kirkelig organisering*. Det gjør heller ikke *lokalsamfunnet*, om man med det sikter til stedsbaserte sosiale nettverk. I stedet preges rapportene, både når det gjelder kirke og sivilsamfunn, av et ensidig fokus på institusjoner og institusjonsrelaterte spørsmål. På begge hold er det videre en påtakelig tendens til å la adjektivet «lokal» gjelde stadig større enheter. Denne «oppdrifta» er vesentlig drevet fram av endringer i arbeids- og bostedsforhold, og styrker rapportenes tendens til å overse både det kirkelige og det samfunnsmessige grunnplanet.

Litteratur og kilder

- Askeland, H. (2012). Menigheten som organisasjon og trossamfunn. Organisasjonsteoretiske grunnperspektiver og forståelsen av menighet i endring. I E. Birkeland, H. Hegstad & T. S. Lannem (Red.), *Menighetsutvikling i folkekirken. Erfaringer og muligheter* (s. 115–136). Oslo: Prismet bok, nr. 5, IKO-forlaget.
- Aure, M., Berg, N. G., Cruickshank, J. & Dale, B. (Red.). (2015). *Sted – nye teorier i en norsk kontekst*. ResearchGate, opplastet 20. september 2018.
- Boyd, M. (Red.). (1969). *The Underground Church*. London: Penguin.

Lokale menigheter i lokale samfunn

- Den norske kirke, Kirke/stat-utvalget. (2000). *Forankring og forandring. Den norske kirke i det norske samfunn*. Oslo: Kirkerådet.
- Det frivillige kirkeråd. (1969). *Reform av Den norske kirke. Innstilling fra Det frivillige kirkeråds reformkommisjon av 1965*. Stavanger: Nomi.
- Det frivillige kirkeråd (1973). *Den norske kirke og staten. Innstilling fra Det frivillige kirkeråds utredningskommisjon av 1969*. Oslo: Nomi.
- Hansen, T & Thorsnæs, G. (2019, 20.mars). Kommuneinndelingen i Norge. I *Store norske leksikon*. Hentet fra https://snl.no/kommuneinndelingen_i_Norge.
- Hegstad, H. (1996). *Folkekirke og trosfelleskap*. Trondheim: Tapir.
- Hundstad, D. (2018). Barfothistorikere og akademikere. Profesjonalisering og strid i lokalhistorien. I O. Alsvik, H. P. Hosar & M. Wiig (Red.), *I dørtrekken fra Europa. Festskrift til Knut Sprauten i anledning 70-årsdagen 22. juni 2018*. Oslo: Nota Bene, Nasjonalbiblioteket.
- Høydal, R. (1995). *Periferiens nasjonsbyggjarar. Vestlandsleraren og Volda lærarskule 1895–1920*. Oslo: KULTs skriftserie nr. 39.
- Jordhus-Lier, D. & Stokke, K. (Red.). (2017). *Samfunnsgeografi. En innføring*. Oslo: Cappelen Damm akademisk.
- Kirke- og undervisningsdepartementet (KUD). (1939). *Normalplan for byfolkeskolen*, Oslo: Aschehoug.
- Kjeldstadli, K. (1995). Hvem er vi. Om stedsidentitet. I K. Kjeldstadli & J. E. Myhre, *Oslo, spenningen by*. Oslo: Pax Forlag.
- Kjeldstadli, K. (2017). Finnes lokalsamfunn? *Heimen* 54(4), 342–351. https://www.idunn.no/heimen/2017/04/finnes_lokalsamfunn
- Kjølørød, L. (2014, 4. mars). Lokalsamfunn. I *Store norske leksikon*. Hentet fra <https://snl.no/lokalsamfunn>.
- Lundby, K. (1986). *Troskollektivet: en sosiologisk studie av prosesser i folkekirken oppløsning i Norge*, Rapport nr 81, Institutt for pressforskning, Oslo: Universitetet i Oslo.
- NOU 1989: 7 (1989) *Den lokale kirkes ordning*. Oslo: Kirke- og undervisningsdepartementet.
- Putnam, R. (2000). *Bowling alone: the collapse and revival of American community*. New York: Simon & Schuster.
- Ramsøy, N. R. (Red.). (1968). *Det norske samfunn*. Oslo: Gyldendal.
- Slagstad, R. (1998). *De nasjonale strateger*. Oslo: Pax Forlag.
- Repstad, P. (Red.). (1977). *Det religiøse Norge: religions sosiologiske artikler*. Oslo: Gyldendal.
- Slottemo, H. G. (2012, 19. oktober). En annen historie? Noen tanker om lokalhistorias utfordringer og muligheter. *Historieblogg*. Hentet fra <https://www.historieblogg.no/?p=754>.
- Slottemo, H. G. (2019, 29. januar, sist endret 9. mars 2020). Sted og lokalhistorie – folkebevegelse og fagfelt. *I Norgeshistorie – Fra steinalderen til i dag. Fortalt av fagfolk*. Hentet fra <https://www.norgeshistorie.no/studerefortid/historie/2039-Sted-og-lokalhistorie%E2%80%933folkebevegelse-og-fagfelt.html>.
- SSB. *Fakta om utdanning 2021*. Hentet fra <https://www.ssb.no/utdanning/artikler-og-publikasjoner/fakta-om-utdanning-2021>.
- Aagedal, O. (2003). *Bedehusfolket: ein studie av bedehuskultur i tre bygder på 1980- og 1990-talet*. Trondheim: Tapir.

Hjemmesider

- Landslaget for lokalhistorie. https://lokalhistoriewiki.no/wiki/Landslaget_for_lokalhistorie
- Norsk Lokalhistorisk Institutt (NLI). <https://www.nb.no/forskning/lokalhistorie/>
- Vellenes fellesorganisasjon. <https://www.velnett.no/>

Prosjekt kirkelig organisering (2020)

- Samhandling i en selvstendig folkekirke*. Sluttrapport fra Prosjekt kirkelig organisering.
- Arbeidsgiverorganisering*. Delrapport fra arbeidsgruppe 1, vedlegg 1.
- Kirkelig demokrati og valgordninger*. Delrapport fra arbeidsgruppe 3, vedlegg 3.
- Kirke og kommune*. Delrapport fra arbeidsgruppe 4, vedlegg 4.
- Konsekvensanalyse av modeller for kirkelig organisering, vedlegg 7.